

Diskuse

K dějinám obětí Víta Strobacha

Peter Hallama

Historik Vít Strobach se věnuje narativu obětí v historiografii a „politice identity“ českých Židů. Jeho stať je pojata jako kritická polemika s nejnovějšími diskusemi o dějinách Židů. Takovéto příspěvky, které podávají synopsi, a přitom jdou za pouhé obsahové shrnutí, je třeba jen přivítat. Přínosná je také skutečnost, že Strobach nevede jasnou dělicí linku mezi historiografií a politikou a že historiky chápe nejen jako vědecké, ale zároveň jako společenské a politické aktéry. Klade si dva cíle: Zaprvé je jeho záměrem kriticky zkoumat českou historiografii posledních dvaceti let (článek byl napsán už v roce 2012) z hlediska jejich interpretačních schémat, a sice zejména z hlediska toho přístupu, který historii Židů líčí jako počítání obětí v rámci dějin antisemitismu. Zadruhé se chce zabývat významem „dějin obětí“ v „politice minoritní identity“.

Výsledek však příliš nepřesvědčuje a četba statě zanechává poněkud rozčilující dojem, a to nejen kvůli Strobachovým stěžejním výrokům, ale zejména vzhledem k jeho metodickému a analytickému postupu. Strobachovy kategorizace („dějiny obětí“, historie antisemitismu) nevzešly z důkladné analýzy pramenného materiálu a nepředstavují abstrakci a zobecnění vyplývající z rozboru jednotlivých textů. Jsou spíše apriorním soudem, který autora vedl při výběru textů. Pokud tedy, jak sám píše, zkoumá jen takové historické studie, „které se podílely na reprodukci dějin

obětí“,¹ pak už samozřejmě předjímá výsledek své analýzy. Důkladné analýze historiografie dějin Židů a antisemitismu od roku 1989 do dneška – ale i do roku 2012, jak sám deklaruje – je článek na hony vzdálen. Málo společného má jeho text s pojednáními o historiografii dějin českých Židů, jak je nedávno předložily Ines Koeltzschová a Kateřina Čapková.² Rovněž stručný historiografický přehled Marie Crhové z roku 2011 poukazuje na tematickou rozmanitost výzkumů zabývajících se historií českých Židů.³ Je příznačné, že v těchto historických studiích nehrají „dějiny obětí“, jak je zaznamenává Strobach, prakticky žádnou roli. Také o otázkách identity a asimilace se tu pojednává podstatně diferencovaněji a rozebírají se různé způsoby chápání takových pojmů. Přehlížíme-li tyto desítky let trvající reflexe konceptu identity, loajality a příslušnosti českých Židů, může Strobachův nereflektovaný přístup k židovské (národní) identitě – o níž autor předpokládá, že je daná – jedinečně iritovat.

Strobachova kritika normativní historiografie je nevěrohodná tím, že se věnuje výlučně těm studiím, které autor vybírá právě pro jejich příspěvek k (normativním) dějinám obětí. Jeho pohled je selektivní. Tak například přehlíží, že Židovské muzeum v Praze se nezabývá jen historií holokaustu a antisemitismu.⁴ Ani Památník Terezín nebo Institut Tereziánské iniciativy, jejichž práce – jak je patrné už z názvu – se skutečně soustřeďuje na historii holokaustu, se nezabývají pouze „represivními orgány nacistické moci“.⁵ Strobach pomíjí četné práce, ve kterých jde nejenom o represii, ale třeba o všední život nebo umělecké aktivity českých Židů za holokaustu.⁶ Proč chce Strobach ze své analýzy vylučovat českou historiografii holokaustu, není jasné. Především však je nedůsledný, vždyť holokaust hraje v jeho

1 STROBACH, Vít: Dějiny obětí: K historiografii a politice identity českých židů. In: *Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 3 (2016), s. 391–421.

2 KOELTZSCH, Ines: Modernity, Identity, and Beyond: Historiography on the Jews of the Bohemian Lands in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. In: *Studia Judaica*, roč. 19, č. 1 (37) (2016), s. 41–64; ČAPKOVÁ, Kateřina: Beyond the Assimilationist Narrative: Historiography on the Jews of the Bohemian Lands and Poland after the Second World War. In: *Tamtéž*, s. 129–155. Obě studie jsou online dostupné z: [http://www.ejournals.eu/SJ/2016/Nrumer-1-\(37\)/](http://www.ejournals.eu/SJ/2016/Nrumer-1-(37)/) [cit. 2017-01-20].

3 CRHOVÁ, Marie: Jewish Studies in the Czech Republic. In: *Journal of Modern Jewish Studies*, č. 10, č. 1 (2011), s. 135–143.

4 Viz k tomu i (Strobachem citované) informace Židovského muzea v Praze o vlastních badatelských aktivitách, které daleko přesahují historii antisemitismu a holokaustu, online dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/sbirky-a-vyzkum/veda-a-vyzkum/> [cit. 2017-01-23]. Z publikací viz např. velmi rozmanité příspěvky ve sbornících *Židé v Čechách*, jichž už vyšlo pět svazků. Srv. třeba první tři svazky: HAMÁČKOVÁ, Vlastimila – HANKOVÁ, Monika – LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Židé v Čechách: Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci*. Praha, Židovské muzeum v Praze 2007; TYTÉŽ (ed.): *Židé v Čechách*, sv. 2: *Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha, Židovské muzeum v Praze 2009; TYTÉŽ (ed.): *Židé v Čechách*, sv. 3: *Sborník příspěvků ze semináře konaného 6. a 7. října 2010 v Tachově*. Praha, Židovské muzeum v Praze 2011.

5 STROBACH, V.: *Dějiny obětí*, s. 396.

6 Abychom uvedli vždy jeden příklad, viz pro Památník Terezín FEDOROVÍČ, Tomáš: Deník Pavla Weinera. In: *Tereziánské listy*, roč. 31. Terezín–Praha, Památník Terezín–Nakladatelství

argumentaci důležitou roli, například hned v úvodu jeho pojednání o historiografii („Politika vědy“).

Jestliže Strobach konstatuje, že jsou „dějiny židů velmi často líčeny jako dějiny antisemitismu a naopak“,⁷ pak je tento soud v první řadě výsledkem jeho vlastní badatelské perspektivy. Takové výzkumy židovských dějin, které nelze přiřadit k „dějinám obětí“, totiž nebere – jak sám říká – v úvahu. To se znovu jasně ukazuje tehdy, když se snaží českou historiografii zasadit do interpretačních modelů, které vypracoval sociolog a badatel na poli antisemitismu Klaus Holz ve své studii o „národním antisemitismu“. Jestliže Strobach tedy (pro analýzu českých výzkumů historie Židů) užívá typologizaci, která byla vytvořena k objasnění *antisemitismu*, dopouští se právě té chyby, kterou chce pranýřovat: zaměňuje židovskou historii za historii antisemitismu.

Ještě víc vyvádí z míry četba části věnované „politice identity“. Výběr pramenů je nejasný. Strobach se soustředí „na podobu historické, kolektivní paměti“,⁸ neobjasňuje však, kteří (individuální či kolektivní) aktéři jsou nositeli této paměti, a které prameny tudíž umožňují tuto paměť rekonstruovat a analyzovat. Je třeba vyslovit podiv nad tím, že nejsou vysvětleny ústřední pojmy, jako například „oběť“, (kolektivní) „identita“, „politika identity“, „paměť“ a podobně, čímž pozbývají své analytické výpovědní síly. Stejně nejasné je, jak Strobach definuje české Židy; a jestliže za aktéry „politiky identity“ považuje jen vedení Federace židovských obcí v ČR, je to v jasném rozporu s jeho úvodní připomínkou „ideové a sociální různorodosti“ českých Židů.⁹ Tuto různorodost zcela opomíjí. Čeští Židé vystupují u Strobacha jako homogenní skupina.

Jeho chápání historie jako společenského a politického rezervoáru pro přítomnost je legitimní, nikoli však obzvlášť nové. Jeho kritika nepřekračuje v tomto ohledu meze diskusí o „zneužívání“ paměti obětí.¹⁰ Ponechává stranou četné studie o funkcionalizaci a instrumentalizaci minulosti, které vznikly v rámci *Memory Studies*. Nevěnuje pozornost ani pracím o reprezentacích a přivlastňování, které upozorňují na význam procesu přikládání smyslu a poukazují na to, že historie a paměť bez jakékoli funkcionalizace (to jest bez smyslu pro vzpomínající) zřejmě těžko existují. Skutečnost, že autor namísto toho většinou hovoří o „politice“ nebo o „politice identity“, odhaluje jeho jednostranné chápání záměrné, cílené politické instrumentalizace historie. Toto pojetí neponechává místo na zkoumání sociálních dynamik a procesů vyjednávání.

Oswald 2003, s. 63–88; pro Institut Tereziánské iniciativy viz např. ONDŘICHOVÁ, Lucie: *Příběh Fredyho Hirsche*. Praha, Institut Tereziánské iniciativy – Sefer 2011.

7 STROBACH, V.: *Dějiny obětí*, s. 397.

8 Tamtéž, s. 392.

9 Tamtéž, pozn. 4.

10 Viz kromě mnoha dalších např. TODOROV, Tzvetan: *Les abus de la mémoire*. Paris, Arléa 2004; BRUCKNER, Pascal: *La tyrannie de la pénitence: Essai sur le masochisme occidental*. Paris, Grasset 2006; TERRAY, Emmanuel: *Face aux abus de mémoire: Préface de Christian Bromberger*. Arles, Actes Sud 2006.

Malý význam připisuje Strobach těm diskusím, kterým jde o nalezení místa pro dějiny českých Židů v českých národních dějinách. Tak třeba jeho komentář ke studii Jana Křena *Bílá místa v našich dějinách?* z roku 1990 je jen zčásti oprávněný. Křenovi totiž zcela bezpochyby šlo o morální aspekt věci. Hovořil dokonce o tom, že „židovská otázka a antisemitismus je velkým občanským i vědeckým dluhem naší historiografie“.¹¹ Nechtěl se však ani tak pouštět do polemiky, jak se domnívá Strobach, „s dřívějším zneuznáním specifčnosti židovských dějin (a/tedy identity) v období diktatury komunistické strany“.¹² Ve skutečnosti nebyla jeho kritika zaměřena ani tak proti komunismu jako spíše proti českému nacionalismu, který znemožňoval jakékoli kritické vyrovnávání (*Auseinandersetzung*) s historií Židů a historií antisemitismu. Nelze se dopátrat, jak dochází Strobach k závěru, že citované práce Jana Křena, Petra Němce a Heleny Krejčové vedly k soustředění pozornosti na „židovskou identitu“, a opět je nutno se tázat, co přesně rozumí Strobach pojmem „židovská identita“.

Nelze se zbavit dojmu, že Strobach chtěl svou statí obsáhnout příliš mnoho témat. To ztěžuje úkol jasně identifikovat hlavní autorův zájem. Co chtěl textem říci? Chtěl kriticky analyzovat onu historiografii, která Židy líčí (jen) jako oběti a židovskou historii pojímá primárně jako historii antisemitismu? Anebo chtěl předložit politický pamflet proti instrumentalizaci antisemitismu a holokaustu? Míří jeho kritika proti „židovskému nacionalismu“ a proti židovské obci v českých zemích, jež operuje s obrazem „věčného antisemitismu“, aby prosadila vlastní „politiku identity“? (Co tu však znamená „národní“ a co „identita“? Co znamená „politika identity“ českých Židů, kdo ji provozuje a komu je adresována?) Šlo mu o diskurz židovské obce na téma bezpečí a o její pocit stálého ohrožení? Chtěl pojednat o zaměření na oběti, příznačném pro židovské vzpomínání, a o nebezpečích komunitarismu?

Některé ze Strobachových tezí jsou nepochybně správné; a je jistě užitečné kriticky zkoumat ony interpretace židovských dějin, jež hledí na Židy jen jako na oběti a jako na (pasivní) adresáty antisemitské politiky. Stejně tak přitažlivá je jeho kritika normativních způsobů přístupu k židovské historii a k dějinám antisemitismu. Významná, zejména pro práci historiků – i když nikterak nová – je jeho kritika pojetí antisemitismu jako neuchopitelného, věčného a metahistorického fenoménu. Stejně tak důležité je dekonstruovat jistoty chápané jako samozřejmosti, jako například že pro demokracie se sluší, aby dokazovaly svůj odmítavý postoj k antisemitismu, a tyto jistoty zkoumat v jejich historických proměnách. Avšak chybějící vyjasnění záměru, nedostatečná hloubka empirické analýzy a aleatorní výběr pramenů činí z tohoto textu práci, které se nedostává analytické ostrosti a která tak sotva přispívá něčím novým k rozsáhlým debatám o narativě obětí, k historiografii židovských dějin a k instrumentalizaci dějin (obětí). Strobach však především opomíjí potřebu pozitivních protinávrhů. Jak zní *jeho* doporučení pro sepsání historie českých

11 KŘEN, Jan: O Kafkovi, židovské otázce a antisemitismu, také českém. In: *Svědectví*, roč. 18, č. 69 (1983), s. 137–142, cit. s. 142. Příspěvek byl poprvé otištěn v samizdatovém sborníku *Historické studie*, sv. 8 (1981), nestránkováno.

12 STROBACH, V.: *Dějiny obětí*, s. 394.

Židů? A jak by se měla společnost přiblížit historii individuálních a kolektivních obětí násilí (vzpomínat jich), a přitom je nefunkcionalizovat, neinstrumentalizovat a normativně, respektive moralisticky jimi neargumentovat? Strobach se spokojuje s (často příliš jednoduchou) kritikou a nevyužívá příležitosti posunout diskusi konstruktivně kupředu.

Z němčiny přeložil Petr Dvořáček